

sabbathi, propter periculum quod eis imminerebat, nisi se defenderent. Et de Elia affert divus Thomas exemplum, quia, ut fugeret persecutionem Jezabel, confecit iter in sabbatho, magis quam per legem liceret, quod non invenio expressum in Scriptura; sumi autem potest ex 3 Reg. 19, quatenus ibi dicitur, quod ambulavit quadraginta diebus, in quibus sabbatha continebantur. Item adducit illud Matth. 12: *Quis erit ex vobis homo, qui habeat unam ovem, et si ceciderit sabbatho in foream, nonne tenebit, et levabit eam?* Item, quod ibidem Christus excusat discipulos in sabbatho velentes spicas, propter necessitatem. Denique de hac excusatione habet regula juris: *Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum*, sumpta ex Beda, Marci 2, et habetur cap. *Quod non est*, extra, de Reg. jur., ubi exemplum Machabæorum adducitur, et ibi Glossa alia refert.

3. Ex hoc ergo capite possunt excusari veri pauperes, qui, nisi laborent, non possunt sustentare se, vel familiam suam. Qui tamen observare debent imprimis, ut sine scandalo id faciant, et secreto; secundo, ut certa sit et evidens necessitas sufficiens; et quia regulariter ipsi non possunt per se hoc judicare, tum propter periculum affectus, tum propter defectum doctrinæ, ut secure id faciant, consulere debent virum, vel confessarium pium et doctum, cujus iudicio stare possunt. Quod si res fuerit dubia, petant dispensationem a suo pastore, vel abstineant; quia, eo ipso quod causa est dubia, est insufficientis, ut per se solam, obligationem auferat. Item ex hoc capite excusantur agricolæ, qui ingruente pluvia laborant, ut segetes tueantur, illas concinnando vel operiendo; vel qui ob venti commoditatem purgant triticum in area propter imminens periculum, quia fortasse commoditas venti deesse solet. Sed in his et similibus casibus servanda est regula data, ut, scilicet, necessitas sit certa; vel, si sit dubia, licentia petatur. Et quando actiones sunt publicæ, optimum consilium est, ut non fiant sine consensu parochi.

4. *Regula cognoscendi, quando potest opus continuari in festo.*—Item hinc excusat Cajetanus coquentes lateres, tegulas, et calcem in festo; quod tamen Soto non probat, quia possunt uno vel duobus diebus profestis decoqui, et in die festo potest cessari sine dispendio; secus vero est de vitro et similibus. Sed hæc doctrina pendet ex facto, non ex jure; unde regula est, quando inchoatum opus

non potest intermittere in die festo sine dispendio notabili personæ, vel communitatis, tunc potest opus in die festo continuari; secus, quando non est hæc necessitas; quando vero in casu hoc contingat, necne, ad artifices spectat, et illis credendum est. Et ex hoc etiam capite excusant multi famulum, qui cogitur præcepto domini ad laborandum in die festo, nec potest illi non parere sine gravi incommodo, quia vel privaretur stipendio, vel alimento necessario, vel domo excluderetur, et famulatu privaretur cum gravi jactura, quia non sperat aliud commodum facile invenire. In his ergo casibus et similibus, Doctores hos excusant, ut patet ex Cajetano supra, Navarr., cap. 13, numer. 7, cum Sylvestro, Angelo, Rosella, et aliis; Anton., 1 part., titul. 9, cap. 7, § 5. Et ratio est, quia hic non solum excusatur necessitas naturalis, vel quasi ab intrinseco, sed etiam necessitas per vim et metum, quia eandem indigentiam et causam inducit. Quamvis oppositum expresse doceat Abul., in capit. 12 Exod., quæst. 23, sed sine fundamento; nisi intelligatur, quando vis infertur in injuriam, vel contemptum festi aut religionis, quod etiam alii Doctores advertunt; tunc enim propter nullum metum licet agere contra legem ecclesiasticam, ut constat ex materia de legibus.

5. *Necessitas reipublicæ etiam inducit excusationem.*—Secundum caput excusationis esse potest necessitas reipublicæ, seu communitatis, quia non minus, imo magis illi subveniendum est, quam propriæ necessitati. Item quia Ecclesia non vult obligare ad hoc otium cum publico incommodo reipublicæ, ut satis declaratum est in capit. *Licet*, de Ferris. Item statim dicemus, hoc licere propter privatam necessitatem proximi; ergo multo magis ob publicam. Et ex hoc principio excusantur multi, opera servilia vel prohibita facientes ob publicam necessitatem. Ut excusantur milites bellum agentes in die festo ob defensionem reipublicæ, et parantes tormenta bellica, et qui vallo circumdant oppidum, vel fossam faciunt tempore necessitatis. Item reficientes pontes, et vias, et fontes, et alia quæ sunt publici usus et utilitatis, quando sine magno incommodo publico non potest remedium differri. Item hæc ratio licet laborare in providenda republica de necessariis ad victum diei festi, quoad eas res quæ præveniri antea non possunt. Adde etiam excusari eos, qui pro causa publica, honesta, et convenienti reipublicæ, aliquod opus faciunt, licet utilitas non

sit simpliciter necessaria, sed ad communem populi lætitiâ, vel splendorem, in occasione moraliter necessaria, ut in adventu regis, vel ortu principis; tunc enim laborare solent artifices his diebus, ut vestes, vel publica artificia, et tabulata, et theatra vel perficiant, vel ornent, et similia: quæ ita sunt consuetudine recepta, ut ipsa sufficiat ad excusandum. Tamen in his casibus securius est licentiam a pastoribus postulare, nam sine dubio similes causæ sufficientes sunt, ut juste illam concedant, quando talia sunt opera, ut præveniri non possint, et fieri in diebus profestis, vel quando occasio talis est, ut brevitatis temporis id non permisit.

6. *Proximi necessitas excusat in die festo.*—Tertium caput est necessitas proximi, etiam privata: nam *Deus plus misericordiam vult, quam sacrificium*, Osee sexto; ex quo loco argumentatur Christus contra Judæos, Matth. duodecimo, unde infra concludit: *Licet sabbathis benefacere*, quando, scilicet, charitas et necessitas proximi id postulat, quia tenemur proximos diligere, sicut nos ipsos. Unde etiam Gentilis Scævola de hac re consultus respondit: *In feriis agere licitum est, quod, si intermitteretur, nobis vel aliis noceret*: refert Macrobius, libro primo Satur., capite decimo sexto. Itaque, si salus aut vita proximi periclitatur, licet pro illa tuenda et defendenda laborare in festo; et si domus proximi accenderetur, laborandum est ad extinguendum ignem, et sic de aliis, in quibus habet locum illud Bernardi: *Quæ pro charitate inducta sunt, non debent contra charitatem militare*. Neque in hoc potest certior regula tradi, sed in particulari est necessaria prudentia; et consilium in prima regula datum hic etiam applicari potest. Ordinarie vero securius potest quis proprio iudicio duci in laborando in die festo ad subveniendum necessitati proximi, quam propriæ, quia non tam facile excedet in hoc ex affectu ad alium, sicut ad seipsum; nihilominus tamen tutum semper est uti consilio prudentis, quando necessitas non est patens; nam, si sit evidens, tutius est excedere, quam deficere; et, si bona intentione fiat, nunquam in hoc committetur delictum. De quo videri possunt dicta in illa disp. ult., sect., § *Quartum caput*.

7. *Pietas similiter vel in Deum, vel in proximum.*—Quartum caput est pietas in Deum, vel in proximum; hoc enim modo excusantur, qui in templo ornando, et parietibus instruendis aulaeis et tapetibus, laborant. Sed de hoc puncto

jam supra explicatum est, quando et quomodo locum habeat hæc excusatio. Et ad hæc reducuntur omnes rationes et causæ, quæ possunt ab his operibus exercendis excusare. Et omnes tanguntur in cap. ult. de Fer., in illis duobus verbis: *Nisi necessitas urgeat, vel pietas suadeat*. Circa quem textum supra dictum est, in eo non esse sermonem de operibus servilibus, sed de operibus liberalibus, seu de actionibus forensibus, quæ cum judiciali strepitu fiunt. Unde, quia in illis actionibus specialiter fit exceptio expressa in ipsamet lege prohibente illas actiones in die festo, dici non immerito potest, actiones illas in casibus ibi expressis non solum esse licitas per modum excusationis, sed etiam quia pro illis casibus prohibita non sunt. Quod fuit maxime conveniens in illis actibus propter peculiarem causam, nimirum, quia non solum prohibentur, sed etiam irritantur, ut supra visum est; et ideo oportuit expresse excipi, ne fortasse de valore actus dubitari possit. Unde, quod non sola necessitas, sed etiam pietas sufficiat, videtur esse peculiaris concessio in illis actibus, ut supra dictum est.

CAPUT XXXIII.

DE DISPENSATIONE IN HOC PRÆCEPTO.

1. *Dispensatio ab hoc præcepto eximit.*—*Quæ duplex est.*—*Prima necessaria.*—Dispensatio est quædam generalis ratio excusans, vel potius auferens obligationem præcepti in particulari; et locum habet in omni lege positiva; et ideo non indiget diffusa tractatione, sed sola applicatione generalium regularum. Ut autem omnes excusationes comprehendamus, distingui potest hæc dispensatio in expressam et tacitam, id est, in eam, quæ ab ipso superiore, verbo aut scripto aperte conceditur, et eam, quæ usu et consuetudine cognita, et tolerata a prælato, inducta est. Et rursus prior subdividitur potest; nam una est ab homine, alia a jure: prior frequens et ordinaria est, posterior in uno vel alio casu invenitur. Ad dispensationem ergo ab homine, necessaria est potestas et causa, et ut accedat voluntas.

2. *Quæ potestas.*—Potestatem ergo dandi hanc dispensationem habet in primis Papa, ut per se notum est. Deinde habet illam Episcopus non solum in propriis festivitatibus, sed etiam in generalibus totius Ecclesiæ, ut omnes docent. Quanquam enim Episcopi non pos-

sint generaliter in suo episcopatu generalia festa tollere, quæ jure communi scripto, vel per traditionem generalem ab universa Ecclesia observantur, quia nec potestatem habent de se, ut constat, nec hoc illis est concessum vel jure scripto, vel consuetudine, nihilominus possunt cum particularibus personis, aut populis, in observatione talium festorum, quoad aliquos actus, dispensare. Ita docent Anton., 2 part., tit. 9, cap. 9; Cajetanus, dicto art. 4, § *In septimo casu*; Sot., Sylvest., Angel., Navarr., locis citatis, et alii communiter; et ex usu satis constat. Ratio vero est, quia hæc potestas est moraliter necessaria ad ordinarium regimen animarum pro casibus repentinis, vel extraordinarie occurrentibus. Unde recte dicunt iidem auctores, non solum Episcopum posse hanc licentiam dare, sed etiam in absentia ejus pastorem illum, qui majorem habet in populo auctoritatem. Unde in parvis oppidis, quando non potest facile recurri ad superiorem prælatum, seu Episcopum, parochus potest licentiam dare solum ad tempus, et pro ratione occasionis actualis occurrentis. Nam, si oporteret diuturnam et stabilem facultatem concedere, Episcopus consulendus esset, quia ad illum per se spectat hæc dispensatio. Nomine autem Episcopi omnem ordinarium intelligimus, qui episcopalem habet, vel participat jurisdictionem; de quo quis sit, aliis locis late diximus. Et hæc de potestate.

3. *Quæ causa.* — *Objectio.* — *Satisfit.* — Circa causam, oportet hic applicare doctrinam, quæ in generali de legibus dari solet, nimirum, ad omnem dispensationem, ut juste concedatur, necessariam esse rationabilem causam, diverso tamen modo: nam quando prælatus dispensat in lege propria, licet causa desit, dispensatio erit valida, quamvis male concedatur; quando vero dispensat in lege superioris, si datur sine causa, et injusta est, et nulla. Sic ergo quando Episcopus dispensat in festo proprio sui episcopatus, valida est dispensatio, etiamsi contingat male et sine causa dari. Si vero dispenset sine causa in festis quæ sunt in jure communi, dispensatio est nulla, quia est de lege superioris; et ita non potest, qui illam accipit, tuta conscientia illa uti. Si autem bona fide procedat, et non constet illi certo causam esse nullam, vel insufficientem, præsumere potest pro facto superioris, et secure uti dispensatione sua. Dices: si necessaria est causa, inutilis est dispensatio, quia causa per se excusabit. Res-

pondeo, non omnem causam, sufficientem ad dispensationem justam et validam, sufficere ad tollendam per se obligationem. Quando ergo necessitas tanta est, ut constet clare tunc legem non obligare, non erit necessaria dispensatio, per se loquendo; tamen, quia sæpe necessitas non est tanta, vel non est tam clara, ideo tunc est utilis dispensatio. Item, licet causa sit certa et sufficiens per se, tamen si non sit publica, nec evidens omnibus, opus autem servile, vel prohibitum, sit in festo publice faciendum, tunc ad tollendam scandalum occasionem, et ad publicam satisfactionem, necessaria est dispensatio. Et hæc de causa.

4. *Quæ voluntas.* — De voluntate nihil aliud dicere oportet, nisi per illam consummari dispensationem, et ideo necessarium esse ut sufficienter manifestetur, et ut de illa satis constet juxta occasionis exigentiam. Non tamen est per se necessarium ut scripto concedatur, quia hoc nullo jure cavetur. Quæri autem potest an interdum sufficiat voluntas præsumpta, seu rati habitio. Dico tamen breviter, per se non sufficere, quando causa est dubia, et potest superior consuli; quando tamen necessitas instat, et non est locus adeundi prælatum, tunc Sylvest., verb. *Dominica*, quæst. 4, § *Quæ autem*, cum Vervecio, ait non fore peccatum operari dispensatorie ex præsumpta voluntate prælati, seu (quod idem est) tunc rati habitioem habere locum. Sed hoc intelligo esse verum, quando causa occurrens vel est probabilis necessitas, licet dubia, vel est in ipso jure approbata, saltem æquivalenter, juxta prudens judicium. In his enim casibus formari potest practicum judicium probabile, ac subinde practice certum, quod lex tunc non obligat, etiamsi deficiat dispensatio. At si casus est ita dubius, ut sine dispensatione hominis non cesset obligatio legis, nec probabiliter id judicari possit, tunc quantumcumque ego credam, prælatum, si adesset, fuisse dispensaturum, non est mihi licitum uti præsumpta voluntate, nec spe rati habitioem, quia de facto hic et nunc vinculum legis non est sublatum, nec aufertur per meam præsumptionem, vel spem rati habitioem. Et hæc de dispensatione ab homine.

5. *Dispensatio jure lata duplex etiam.* — *Prima.* — Quoad dispensationes jure ipso latis, duas tantum invenio, de quibus simpliciter affirmare possim esse ipso jure concessas, et in superioribus tactæ sunt. Una habetur in cap. *Licet*, de Fer., et datur in speciali

casu, scilicet ad piscandum alecia, quando casio offertur, quia, si amittatur, non facile reddit. Est enim alec, seu halec, vel potius halex, genus quoddam piscis, cujus captura copiosa est, quando apparet, et reipublicæ utilis; solet autem raro aut certis temporibus advenire, et ideo tunc datur in illo textu facultas piscandi illud in diebus dominicis, festisque non solemnioribus, ne publica utilitas amittatur. Quæ autem sint festivitates majores, quæ ibi excipiuntur, in superioribus dictum est. Quidam vero dicunt, hodie hoc licere etiam in majoribus festivitibus; sed hoc sustineri non potest ex vi juris, quia repugnat illi; secus ex vi consuetudinis, ubi de illa constiterit. Crediderim etiam prælatum posse dispensare etiam pro majoribus festivitibus, ubi viderit expedire.

6. *Ad similia applicatura Cajetano.* — Est item advertendum cum Cajetano supra, § *In septimo casu*, licet dispensatio illa in particulari concessa videatur, non esse tamen casum materialiter sumendum pro sola captura illius piscis, qui halex vocatur; nam, etiamsi sit alterius speciei, si in eo eadem circumstantiæ concurrant, eandem dispensationem concessam esse, intelligendum est, quia illa dispositio non materialiter, sed formaliter, tanquam generalis lex, accipienda est. Et idem sentiunt Canonistæ ibi, et ponunt exempla sardinis et thynnus. Oportet autem, ut in his eadem circumstantiæ occurrant, et ut sit vera necessitas tali die piscandi, quia alioquin illud commodum vel amittetur, vel magna ex parte diminuetur, quia ex his insurgit vera causa, propriaque materia illius dispensationis. His autem concurrentibus, non est necessaria prælati auctoritas, licet Sylvester oppositum indicet sine causa, quia illa dispensatio jure ipso concessa est; non enim dicitur ibi, ut prælatus dispensare debeat, sed Pontifex ipse dicit: *Indulgemus*. Quæ concessio juri inserta habet vim legis, et ideo formaliter intelligitur, et regulam generalem constituit dispensationis concessæ pro omnibus similibus casibus, in quibus magna utilitas, præsertim communis, et ad bonum commune pertinens, impeditur ratione festi. Quod potest habere locum non solum in piscatione, sed etiam in veneratione, et in aliis acquisitionum generibus, licet in piscationibus frequentius id accidat.

7. *Utrobique tamen cum onere.* — Adnotavimus autem supra, dispensationem illam non fuisse absolutam, sed cum aliquo onere, et commutatione faciendi aliquam elemosynam

ex lucro, ut ibi declaravimus. Et ideo addit Cajetanus omnes, qui in vi illius juris in festo piscati fuerint, teneri ad sustinendum illud onus; quod verissimum credo; opinor enim illud non esse consilium (ut Sylvester sine fundamento dixit), sed conditionem seu limitationem dispensationis, ut plane declarant illa verba: *Ita quod post factam capturam*, etc.; et ideo, quicumque illa dispensatione utitur, quasi ex pacto tenetur ad conditionem, vel ex vi commutationis, per quam subrogatum induit eandem obligationem et legem, sub qua erat opus, cujus loco subrogatum est, ut etiam Angel. sensit. Hoc autem intelligendum est, quando ex vi illius tantum juris quis utitur dispensatione illa. At vero si accedat Episcopi dispensatio, ille poterit ex speciali causa eam absolutam concedere sine tali onere, et tunc cessabit hæc obligatio.

8. *An ex vi illius juris licitum sit operari personæ privatæ, ne occasionem lucri omittat.* — Sed inquiri potest, an ex vi illius juris liceat unicuique privatæ personæ laborare in die festo, ut non amittat occasionem alicujus utilitatis, vel lucri notabilis, quod alio die acquirere non poterit. Nam Summistæ in hoc obscure loquuntur; Angel., numer. 34, ait, non solum propter necessitatem vitandi damnum, sed etiam pro acquirendo aliquo utili, quod alio tempore acquiri non posset, licitum esse uti facultate data in illo cap. *Licet*: *Et idem dic* (ait) *de quocumque simili*; statim vero num. 35 subjungit, in illo casu necessariam esse dispensationem, si possit haberi commode, vel ab Episcopo, vel a proprio sacerdote, si Episcopus adiri non potest. Et idem fere dicit Sylvester, d. q. 4, citans Vervec. et Angel. Hæc vero non consequenter dicuntur; nam, si dispensatio cap. *Licet* habet locum in hoc casu, non est necessaria dispensatio prælati, ut ostensum est. Unde e contrario, si prælati dispensatio necessaria est, non procedit in eo casu dispensatio c. *Licet*.

9. *Resolvitur.* — *Ratio.* — Dico ergo imprimis non esse dispensationem illam extendendam ad privatam utilitatem privatæ personæ, sed inspiciendam esse præcipue utilitatem publicam, quam Pontifex in illo textu consideravit, ut ibi notant interpretes, præsertim Andr. Barb., in Scholio ad Abbatem. Et quamvis in textu non aperte declaretur, ex materia ejus non obscure colligitur; nam illa utilitas, quæ provenire solet ex hujusmodi piscationibus, communis est et publica, et ideo necessitas reputatur, ut in eodem textu

appellatur, et ob eandem causam generaliter illa facultas conceditur. Quapropter, quando solum cessat utilitas privatæ personæ, non existimo habere locum textum illum, sed tunc esse necessariam dispensationem prælati proprii; quia illa non est necessitas, neque ibi agitur de vitando damno emergente, sed tantum de acquirendo lucro, propter quod non solet cessare obligatio præcepti, nec debuit tam facile ipso jure dispensari. Imo neque ordinariè videtur ex illo solo capite resultare sufficiens causa dispensationis, nisi vel persona sit alias indigens, ita ut illa utilitas in aliquam necessitatem transeat; vel utilitas, quæ cessat, tanti sit momenti, ut prudenti arbitrio æstimari possit ejus amissio non mediocre nocumentum.

10. Quando autem casus talis est, ut solum jus non censeatur dispensare, licet homo dispenset ad quamdam illius juris imitationem, tunc non tenetur dispensans apponere onus illud, quod in illo textu positum est, quia nullo jure ad hoc astringitur. Et tunc habebit locum quod Sylv. ait, onus illud esse in consilio, non in præcepto. Nam, etiamsi quis dispensatus ad laborandum in die festo, ne utilitatem acquitendi amittat, magnum lucrum comparet, non tenetur ex illo eleemosynam facere in rigore præcepti, nisi sub hac conditione fuerit dispensatio concessa; quia ex alio capite non est unde oriatur obligatio ad faciendam eleemosynam ex illo luero, magis quam ex aliis bonis. Potest tamen prælatus, si judicet expedire, illud onus apponere, ut supra dixi, quia nullo jure prohibetur, et est consentaneum juri, et tunc inducet obligationem propter rationes superius factas.

11. *Secunda dispensatio.* — Secunda dispensatio juris colligi potest ex capit. *Conquestus*, de Feriis, ubi ea, quæ ad iudicium forense spectant, et in die festo prohibita sunt, fieri conceduntur, *si necessitas urgeat, vel pietas suadeat*. Sed illa in rigore non est dispensatio in lege, sed exceptio in ipsamet lege contenta; quæ potius prævenit, ne lex in illis casibus obliget, quam dispenset, cum dispensatio sit ablatio obligationis legis in particulari casu, in quo lex de se obligabat. Et de illa (quovis nomine appelletur) satis dictum est in capite trigesimo et trigesimo primo.

12. *Dispensatio ex consuetudine.* — Superest tantum dicendum de dispensatione ratione consuetudinis, id est, quam ipsa consuetudo invexit. De qua breviter dicendum est, consuetudine fieri posse, ut aliquæ personæ licite

possint in die festo aliqua opera servilia, vel aliter in festo prohibita, exercere. Ut autem hoc efficiat consuetudo, necessarius est prælatorum consensus, saltem tacitus, qui est, quando videndo et tacendo tolerant; et hæc dici potest tacita dispensatio. Hæc assertio sumitur ex communi doctrina de legibus, et de consuetudine: eamque in particularibus casibus hujus præcepti tradunt Anton., 2 part., tit. 9, cap. 7, § 1; Sylvest., verb. *Dominica*, quæstione 1, § ultimo; Cajetan., verb. *Festorum violatio*, et 2. 2, questione 122, art. 4; et ibi Sot., 2 de Just., quæst. 4, artic. 4; Tabiena, verb. *Feria*, numer. 14; Armil., verb. *Festum*, n. 8; Navar., cap. 13, num. 8. Ratio prioris partis est, quia consuetudo potest derogare legi humanæ, unde potest illam totaliter abrogare; ergo etiam in parte potest obligationem ejus auferre, sive illam obligationem auferendo ab his personis, et non ab omnibus, vel in eisdem personis auferendo illam circa quasdam actiones, et non circa alias. Patet consequentia, quia in his omnibus eadem est ratio. Secundæ vero partis ratio est, quia nemo potest tollere obligationem legis, nisi qui potest illam ferre, vel ab illo habet potestatem; sed consuetudo populi non potest introducere legem de festo aliquo servando sine voluntate Episcopi, saltem tacita; ergo nec potest festi obligationem tollere, vel minuere sine tacito consensu prælati. Hinc vero facilis est tertia pars, quæ ad modum loquendi solum spectat; nam dispensatio est juris relaxatio ex aliqua parte concessa ab habente potestatem; sed talis est exemptio, quæ consuetudine acquiritur; nam semper nititur tacita voluntate ejus, qui potest dispensare; ergo. Neque est novum, dispensationem tacite concedi; nam omnes Doctores fatentur interdum facto concedi sine verbo, ut agentes de Censuris sæpe attigimus, et in tractatu de Legibus dicemus.

13. *Objectio.* — Dices: ad dispensationem requiritur causæ cognitio, quæ in his consuetudinibus non semper intervenit. Respondeo primo, non semper esse necessariam causæ cognitionem, saltem ad valorem dispensationis, præsertim quando aliquis dispensat in lege propria, et fortasse neque cum dispensat in lege superioris; nam, licet requiratur ut in re causa subsit, non videtur necessarium ut dispensans illam cognoscat, sed valebit dispensatio, si in re causa subsit, licet dispensans illam non examinet, sed vel temere dispenset, vel eam remittat conscientie dispensati; tunc enim est quasi conditionata dispensatio: Si

habet causam, tecum dispenso; tu videris an illam habeas. Deinde dico: quando de consuetudine constat Episcopo, illa videtur secum afferre sufficientem causam dispensationis, vel ad tollendum animarum periculum, quale esset habere vinculum legis contra talem consuetudinem; tum quia præsumitur ex aliqua necessitate communi illam consuetudinem introductam esse. Illa ergo consuetudo relaxat prohibitionem hujus vel illius operis in die festo, in his vel in illis personis, et ideo dicitur quædam tacita dispensatio.

14. *Ex consuetudine excusari multa alioquin prohibita.* — Atque ex hoc principio definiuntur multi casus morales, et excusantur multa, quæ in christiana republica fieri videmus, ex quibus aliqua sunt tacta in superioribus. Nam quoad opera servilia, ex hoc principio excusantur interdum piscatores, et venatores, vel pictores, non omnino, sed quoad aliquos frequentiores actus, vel in quibusdam particularibus materiis, ut vidimus. Ex eodem excusantur tonsores, qui per aliquod tempus capillos tondent, et barbas radunt in die festo; nam licet excusentur interdum propter necessitatem eorum qui tondentur, vel propter materiæ levitatem, tamen etiam pos-

sunt consuetudine excusari, si conditiones supra dictæ concurrant. Sic etiam excusantur aliqui artifices, qui in die festo, ad vesperam, materiam aliquo modo præparant pro labore diei sequentis, non proprium artis opus efficiendo, sed solum applicando materiam ad certum locum, vel instrumenta artis mundando, vel quidpiam simile. Quoad alia vero specialiter prohibita, jam supra vidimus quomodo multa, quæ ad mercatum pertinent, consuetudine liceant. Et ex eodem principio excusat Cajetanus officiales vendentes in die festo rusticis venientibus de villis suis, vestes, calceos, etc. Quamvis hi etiam titulo necessitatis excusari possint, sicut ex utroque capite excusari possunt iudices aut prælati dicentes jus in die festo rusticis, vel agricolis, qui non possunt in diebus profestis comparere; hoc enim Cajetanus etiam ex consuetudine defendit; habet tamen etiam causam necessitatis, et pietatis. Hujusmodi autem consuetudines ampliandæ non sunt, sed coarctandæ; tum quia dispensatio regulariter stricte accipienda est; tum etiam quia consuetudo relaxans disciplinam odiosa est, et facile crescit, nisi populi multitudo diligentia et sollicitudine prælatorum in officio contineatur.